

DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2026-03/198-212>

УДК (UDC) 327 : 355.01 (091)

EVOLUTION OF THE COGNITIVE DIMENSION OF INTERNATIONAL RIVALRY IN THE LATE 20 – FIRST QUARTER OF THE 21 CENTURY

Vadym Bespeka*

Abstract

The article examines the evolution of the cognitive dimension of international rivalry from the end of the Cold War to the first quarter of the 21 century. It traces changes in the forms and mechanisms of informational and psychological influence amid the transformation of the international security environment and the development of global communications, digital platforms, and artificial intelligence technologies. The emergence of the concepts of 'new wars', 'war amongst the people', hybrid warfare, and the 'gray zone', as well as the development of strategic narratives and the gradual recognition of the cognitive dimension in the doctrinal approaches of the United States, NATO, China, and Russia, are examined. Using the annexation of Crimea in 2014, information confrontation during the COVID-19 pandemic, Russia's full-scale war against Ukraine, and Chinese influence on Taiwan as examples, the article demonstrates changes in the practical application of cognitive instruments.

The purpose of the article is to examine the evolution of the cognitive dimension of international rivalry from the end of the Cold War to the first quarter of the 21 century, to identify the main stages and factors of its transformation, and to determine how the development of communication and digital technologies has changed the forms and mechanisms of cognitive influence. The source base consists of doctrinal and conceptual documents of the United States and NATO, materials of the European Union and international organizations, analytical studies, and scholarly works on information operations, strategic communications, and cognitive warfare. The methodological framework is based on the principles of historicism, objectivity, consistency, and comprehensiveness; the study employs the problem-chronological and comparative methods, as well as analysis, synthesis, and generalization.

The scientific novelty lies in the problem-chronological examination of the emergence and development of the cognitive dimension of international rivalry during the post-Cold War period. The main stages of its development are identified: the growing role of global media and information influence in the 1990s; the spread of hybrid forms of warfare, strategic narratives, and digital platforms in the 2000s-2010s; and the conceptualization of cognitive warfare together with the expansion of automated and personalized influence in the first half of the 2020s. The article demonstrates the relationship between technological changes in the information environment and the gradual transition from the informational support of political and military actions to targeted influence on perception, judgment, trust, and decision-making processes.

Conclusions. During the period under study, the cognitive dimension gradually developed into an enduring component of international rivalry. Its evolution was closely related to changes in the nature of conflicts and the development of mass communication: from global television networks in the 1990s to social media, algorithmic systems, and generative artificial intelligence in the first half of the 2020s. The experience of international crises and conflicts demonstrates both the increasing scale and the growing complexity of mechanisms used to influence perception and decision-making. The incorporation of the concepts of cognitive warfare, cognitive superiority, and Foreign Information Manipulation and Interference into the conceptual documents of NATO and the European Union reflects the institutionalization of changes that had accumulated over the preceding decades.

Keywords: cognitive warfare, cognitive operations, international rivalry, information operations, hybrid warfare, digital technologies, strategic communications

* PhD (History and Archeology), Doctoral Student, Hetman Petro Sagaidachny National Army Academy, Lviv, Ukraine. E-mail: [bvui927@gmail.com](mailto:bvu1927@gmail.com); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3811-341X>

**ЕВОЛЮЦІЯ КОГНІТИВНОГО ВИМІРУ МІЖНАРОДНОГО ПРОТИСТОЯННЯ
НАПРИКІНЦІ 20 – У ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ 21 СТ.****Вадим Беспєка*****Анотація**

У статті досліджено еволюцію когнітивного виміру міжнародного протистояння від завершення холодної війни до першої чверті 21 ст. Простежено зміни у формах і механізмах інформаційного та психологічного впливу в умовах трансформації міжнародного безпекового середовища, розвитку глобальних комунікацій, цифрових платформ і технологій штучного інтелекту. Розглянуто становлення концепцій «нових воєн», «війни серед людей», гібридної війни та «сірої зони», розвиток стратегічних наративів і поступове виокремлення когнітивного виміру в доктринальних підходах США, НАТО, КНР та росії. На прикладах анексії Криму у 2014 р., інформаційного протистояння під час пандемії COVID-19, повномасштабної війни росії проти України та китайського впливу на Тайвань показано зміни у практичному застосуванні когнітивних інструментів.

Метою статті є дослідження еволюції когнітивного виміру міжнародного протистояння від завершення холодної війни до першої чверті 21 ст., визначення основних етапів і чинників його трансформації та з'ясування впливу розвитку комунікаційних і цифрових технологій на зміну форм і механізмів когнітивного впливу. Джерельну базу становлять доктринальні та концептуальні документи США і НАТО, матеріали Європейського Союзу та міжнародних організацій, аналітичні дослідження й наукові праці, присвячені інформаційним операціям, стратегічним комунікаціям і когнітивній війні. Методологічну основу становлять принципи історизму, об'єктивності, системності та комплексності; застосовано проблемно-хронологічний, порівняльний методи, а також аналіз, синтез і узагальнення.

Наукова новизна полягає у проблемно-хронологічному дослідженні становлення когнітивного виміру міжнародного протистояння від завершення холодної війни до першої чверті 21 ст. Виокремлено основні етапи його розвитку: посилення ролі глобальних медіа та інформаційного впливу у 1990-х рр.; поширення гібридних форм боротьби, стратегічних наративів і цифрових платформ у 2000-х – 2010-х рр.; концептуальне оформлення когнітивної війни та розширення можливостей автоматизованого й персоналізованого впливу в першій половині 2020-х рр. Показано зв'язок між технологічними змінами інформаційного середовища та поступовим переходом від інформаційного супроводу політичних і воєнних дій до цілеспрямованого впливу на сприйняття, судження, довіру й процеси ухвалення рішень.

Висновки. Упродовж досліджуваного періоду когнітивний вимір поступово сформувався як стійкий компонент міжнародного протистояння. Його еволюція відбувалася у взаємозв'язку зі змінами характеру конфліктів та розвитком засобів масової комунікації: від глобальних телевізійних мереж 1990-х рр. до соціальних медіа, алгоритмічних систем і генеративного штучного інтелекту першої половини 2020-х рр. Практика міжнародних криз і конфліктів засвідчила розширення масштабів та ускладнення механізмів впливу на сприйняття й ухвалення рішень. Закріплення понять когнітивної війни, когнітивної переваги та іноземного інформаційного маніпулювання і втручання у концептуальних документах НАТО та Європейського Союзу відображає інституційне оформлення змін, що накопичувалися впродовж попередніх десятиліть.

Ключові слова: когнітивна війна, когнітивні операції, міжнародне протистояння, інформаційні операції, гібридна війна, цифрові технології, стратегічні комунікації

Цитування: Беспєка, В. (2026). Еволюція когнітивного виміру міжнародного протистояння наприкінці 20 – у першій чверті 21 ст. *Консенсус*, 3, 198–212.

<https://doi.org/10.3110/consensus/2026-03/198-212>

URL: <https://www.konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/248>

* доктор філософії (історія та археологія), докторант, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Львів, Україна. E-mail: bvu1927@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3811-341X>

Постановка проблеми. Завершення холодної війни стало важливим рубежем у розвитку міжнародного протистояння. Зміна структури міжнародних відносин, поява нових форм конфліктів і стрімкий розвиток засобів комунікації поступово розширювали простір суперництва між державами. Упродовж 1990-х – першої чверті 21 ст. поряд із традиційними військовими засобами зростала роль інформаційних і психологічних інструментів, спрямованих на формування суспільних настроїв, інтерпретацію подій і процеси ухвалення рішень. Ця тенденція створила передумови для виокремлення когнітивного виміру міжнародного протистояння, у межах якого об'єктом впливу стають сприйняття, судження, переконання та поведінка людини.

Помітним етапом цієї еволюції стало поширення цифрових технологій на початку 21 ст. Розвиток соціальних мереж, алгоритмічних систем рекомендацій і технологій обробки великих масивів даних змінив механізми виробництва, поширення та споживання інформації. Якщо глобальні телевізійні мережі наприкінці 20 ст. прискорили інформаційні потоки та скоротили час між подією і політичною реакцією, то цифрові платформи надали можливість персоналізувати інформаційний вплив, оперативно адаптувати повідомлення до окремих аудиторій і значно збільшувати масштаби інформаційних кампаній. Поширення у 2020-х рр. генеративного штучного інтелекту та синтетичного контенту стало наступним етапом цього процесу, розширивши можливості автоматизації створення й поширення інформаційних матеріалів.

Упродовж досліджуваного періоду змінювалися також цілі та способи застосування інформаційного впливу в міжнародному протистоянні. Поряд із традиційними пропагандистськими та психологічними практиками поширилися дії, спрямовані на підриг довіри до державних інституцій, послаблення суспільної згуртованості, поглиблення політичної поляризації та вплив на процеси ухвалення рішень. Простеження цих змін від завершення холодної війни до першої чверті 21 ст. дає змогу визначити основні етапи становлення когнітивного виміру міжнародного протистояння та з'ясувати, як розвиток комунікаційних і цифрових технологій вплинув на його форми, масштаби та механізми.

Аналіз наукових досліджень. Питання інформаційного впливу, психологічних операцій та використання інформації як інструменту політичного протиборства тривалий час перебували в центрі уваги дослідників міжнародної безпеки, стратегічних комунікацій і воєнної теорії. Водночас концептуалізація когнітивного виміру конфліктів як окремого напрямку досліджень відбулася відносно нещодавно під впливом змін у характері міжнародного суперництва після завершення холодної війни, поширення гібридних форм боротьби та стрімкого розвитку цифрових технологій. Значний внесок у теоретичне осмислення трансформації сучасних конфліктів зробили М. Калдор, яка розробила концепцію «нових воєн»¹, та Ф. Гоффман, який запропонував концепцію гібридної війни як поєднання регулярних

¹ Kaldor M. In Defence of New Wars. *Stability: International Journal of Security and Development*. 2013. Vol. 2, No. 1. Art. 4. DOI: 10.5334/sta.at. URL: <https://stabilityjournal.org/articles/10.5334/sta.at>

і нерегулярних способів ведення боротьби². Важливе значення для розуміння особливостей сучасного операційного середовища мають також праці, присвячені феномену «війни серед людей», взаємодії військових та невійськових інструментів впливу, а також конкуренції нижче порогу відкритого збройного конфлікту³.

Окремий напрям досліджень сформувався навколо проблематики інформаційних операцій, стратегічних наративів та впливу медіа на міжнародну політику. Значний внесок у його розвиток зробили роботи П. Робінсона та Е. Гілбоа, присвячені так званому «ефекту CNN» та ролі глобальних медіа у процесах ухвалення зовнішньополітичних рішень⁴. Питання конкуренції наративів та використання комунікації як інструменту політичного впливу розкриваються у працях Л. Розель, А. Міскімона та Б. О'Лафліна, які розглядають стратегічні наративи як один із ключових інструментів сучасної міжнародної політики⁵. Важливими для дослідження також є роботи, присвячені російським інформаційним практикам, концепції «пожежного шланга брехні», рефлексивному контролю та механізмам впливу на процеси ухвалення рішень противником⁶.

Новий етап розвитку наукових досліджень пов'язаний із появою концепції когнітивної війни та розглядом людської свідомості як окремого простору сучасного протистояння. Значну роль у формуванні цього підходу відіграли концептуальні та аналітичні документи НАТО, насамперед напрацювання Союзного командування з питань трансформації та Innovation Hub, у яких обґрунтовується необхідність

² Hoffman F.G. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 72 p. URL: https://potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf

³ Smith R. The Utility of Force: The Art of War in the Modern World. London: Penguin Books. 2006. 448 p. Retrieved from https://archive.org/details/isbn_9780141020440; Jordan J. International Competition Below the Threshold of War: Toward a Theory of Gray Zone Conflict. *Journal of Strategic Security*. 2020. Vol. 14, No. 1. P. 1–24. DOI: 10.5038/1944-0472.14.1.1836; Pettyjohn S.L., Wasser B. Competing in the Gray Zone: Russian Tactics and Western Responses. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2019. 83 p. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2700/RR2791/RAND_RR2791.pdf

⁴ Robinson P. The CNN Effect: Can the News Media Drive Foreign Policy? *Review of International Studies*. 1999. Vol. 25, No. 2. P. 301–309. DOI: 10.1017/S0260210599003010; Gilboa E. The CNN Effect: The Search for a Communication Theory of International Relations. *Political Communication*. 2005. Vol. 22, No. 1. P. 27–44. DOI: 10.1080/10584600590908429. URL: https://www.researchgate.net/publication/228622269_The_CNN_Effect_The_Search_for_a_Communication_Theory_of_International_Relations

⁵ Roselle L., Miskimmon A., O'Loughlin B. Strategic Narrative: A New Means to Understand Soft Power. *Media, War & Conflict*. 2014. Vol. 7, No. 1. P. 70–84. DOI: 10.1177/1750635213516696

⁶ Paul C., Matthews M. The Russian “Firehose of Falsehood” Propaganda Model: Why It Might Work and Options to Counter It. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2016. 16 p. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE100/PE198/RAND_PE198.pdf; Vasara A. Theory of Reflexive Control: Origins, Evolution and Application in the Framework of Contemporary Russian Military Strategy. Helsinki: National Defence University, 2020. 106 p. URL: https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/176978/Vasara_FDS22_Theory%20of%20Reflexive%20Control%20%28web%29-1.pdf; Thomas T.L. Russian Military Thought: Concepts and Elements. McLean, VA: The MITRE Corporation, 2019. 188 p. URL: <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/Hot-Spots/docs/Russia/Mitre-Thomas.pdf>

досягнення когнітивної переваги та розглядається вплив на процеси сприйняття і прийняття рішень як один із ключових елементів майбутніх конфліктів⁷. Водночас стрімкий розвиток соціальних мереж, алгоритмічних систем рекомендацій і генеративного штучного інтелекту сприяв появі нових досліджень, присвячених дезінформаційним кампаніям, автоматизації інформаційного впливу та використанню цифрових платформ як інструментів стратегічної конкуренції⁸.

Попри значну кількість праць, присвячених окремим аспектам інформаційного та психологічного протистояння, еволюція когнітивного виміру міжнародного протистояння від завершення холодної війни до першої чверті 21 ст. недостатньо досліджена як цілісний процес. Потребують подальшого осмислення основні етапи цієї трансформації, взаємозв'язок між розвитком комунікаційних і цифрових технологій та зміною механізмів впливу на сприйняття й ухвалення рішень, а також місце когнітивних операцій у міжнародному протистоянні на різних етапах досліджуваного періоду.

Метою статті є дослідження еволюції когнітивного виміру міжнародного протистояння від завершення холодної війни до першої чверті 21 ст., визначення основних етапів і чинників його трансформації та з'ясування впливу розвитку комунікаційних і цифрових технологій на зміну форм і механізмів когнітивного впливу.

Виклад основного матеріалу. Завершення холодної війни та зміни в характері збройних конфліктів наприкінці 20 – на початку 21 ст. сприяли перегляду усталених уявлень про форми міжнародного протистояння. Однією з теоретичних спроб осмислення цих процесів стала концепція «нових воєн» М. Калдор. Вона пов'язувала зміни у природі конфліктів із посиленням взаємодії державних і недержавних акторів та зростанням ролі політичної мобілізації, заснованої на питаннях ідентичності, колективної пам'яті й суспільних страхів. Ці процеси розгорталися на тлі розвитку глобальних комунікацій і прискорення міжнародних інформаційних

⁷ NATO Allied Command Transformation. NATO Warfighting Capstone Concept (NWCC). Norfolk, VA: Allied Command Transformation, 2023. 24 p. URL: <https://act.nato.int/wp-content/uploads/2023/06/NWCC-Glossy-18-MAY.pdf>; NATO Allied Command Transformation. Cognitive Warfare. URL: <https://act.nato.int/activities/cognitive-warfare/>; du Cluzel F. Cognitive Warfare. Norfolk, VA: Innovation Hub, Allied Command Transformation, 2020. 45 p. URL: https://innovationhub-act.org/wp-content/uploads/2023/12/20210122_CW-Final.pdf

⁸ Harold S.W., Beauchamp-Mustafaga N., Hornung J.W. Chinese Disinformation Efforts on Social Media. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2021. 207 p. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR4373z3.html; OECD. Facts not Fakes: Tackling Disinformation, Strengthening Information Integrity. Paris: OECD Publishing, 2024. 141 p. DOI: 10.1787/d909ff7a-en; NATO Strategic Communications Centre of Excellence. Hijacking Reality: The Increased Role of Generative AI in Russian Propaganda. Virtual Manipulation Brief. Issue 1. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence, 2024. 16 p. URL: https://stratcomcoe.org/publications/download/VM_210x2975_FINAL_DIGITAL_PDF.pdf; Matthews M., Migacheva K., Brown R. A. Superspreaders of Malign and Subversive Information on COVID-19: Russian and Chinese Efforts Targeting the United States. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2021. 83 p. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR4100/RR4112-11/RAND_RR4112-11.pdf

потоків⁹. Інший напрям осмислення трансформації збройної боротьби представлений концепцією «війни серед людей» Р. Сміта, у якій особливого значення набувала здатність слабшого учасника конфлікту використовувати публічність, психологічний вплив і політичні обмеження сильнішого противника. Досягнення політичних цілей за таких обставин дедалі більше залежало від поєднання військових дій із дипломатичними, економічними, гуманітарними та інформаційними інструментами¹⁰.

Важливі зміни відбувалися й у міжнародному інформаційному середовищі. Поширення супутникового телебачення та глобальних інформаційних мереж у 1990-х рр. істотно скоротило час між подією, її висвітленням і політичною реакцією. Ці зміни знайшли відображення в дискусіях навколо «ефекту CNN». П. Робінсон пов'язував його з можливістю глобальних медіа в режимі реального часу впливати на політичний порядок денний та створювати додатковий тиск на процес ухвалення зовнішньополітичних рішень¹¹. Подальші дослідження показали, що ступінь такого впливу залежав від конкретних політичних обставин і залишався предметом наукової дискусії¹². Проте сама постановка проблеми засвідчила зміну ролі інформаційного середовища в міжнародних кризах: швидкість поширення повідомлень та їх суспільний резонанс дедалі більше впливали на умови, у яких політичне керівництво мало ухвалювати рішення.

Окремий напрям цієї еволюції становили підходи КНР. У 2003 р. у настановах Народно-визвольної армії Китаю було закріплено концепцію «трьох воєн», яка охоплювала війну громадської думки, психологічну та правову війну. У західних дослідженнях ці інструменти характеризуються як складові ширшої політичної боротьби, спрямованої на мобілізацію власного населення, вплив на іноземні політичні еліти та формування сприятливого міжнародно-правового середовища¹³. Китайський підхід демонстрував ранню інституціоналізацію комплексного використання засобів впливу на сприйняття та поведінку цільових аудиторій, що згодом стало одним із характерних напрямів розвитку когнітивного протистояння у 21 ст.

У російській військово-політичній традиції передумови сучасного когнітивного впливу значною мірою пов'язані з практиками дезінформації, маскування та рефлексивного контролю. Концепція рефлексивного контролю,

⁹ Kaldor M. In Defence of New Wars. *Stability: International Journal of Security and Development*. 2013. Vol. 2, No. 1. Art. 4. DOI: 10.5334/sta.at. URL: <https://stabilityjournal.org/articles/10.5334/sta.at>

¹⁰ Smith R. The Utility of Force: The Art of War in the Modern World. London: Penguin Books. 2006. 448 p. Retrieved from https://archive.org/details/isbn_9780141020440

¹¹ Robinson P. The CNN Effect: Can the News Media Drive Foreign Policy? *Review of International Studies*. 1999. Vol. 25, No. 2. P. 301–302. DOI: 10.1017/S0260210599003010.

¹² Gilboa E. The CNN Effect: The Search for a Communication Theory of International Relations. *Political Communication*. 2005. Vol. 22, No. 1. P. 27–44. DOI: 10.1080/10584600590908429. URL: https://www.researchgate.net/publication/228622269_The_CNN_Effect_The_Search_for_a_Communication_Theory_of_International_Relations

¹³ Mattis P. China's 'Three Warfares' in Perspective. *War on the Rocks*. 30 January 2018. URL: <https://warontherocks.com/2018/01/chinas-three-warfares-perspective/>

формування якої розпочалося ще в радянський період, ґрунтувалася на можливості впливати на процес ухвалення рішень противником через цілеспрямовану зміну інформації, на основі якої він оцінює ситуацію. У результаті противника підштовхують до рішення, вигідного іншій стороні, хоча воно може сприйматися ним як результат власного вибору¹⁴. У подальшому цей підхід розвивався як спосіб впливу на сприйняття реальності, аналіз отриманої інформації та логіку ухвалення рішень шляхом формування викривленої картини подій¹⁵. Таким чином, окремі механізми, які сьогодні розглядаються в контексті когнітивного протистояння, мають значно тривалішу історію і передували появі самого поняття «когнітивна війна».

У першому десятилітті 21 ст. подальше теоретичне оформлення цих змін відбулося в межах концепції «гібридних війн». Ф. Гоффман характеризував їх через одночасне застосування регулярних і нерегулярних форм боротьби, поєднання військових, інформаційних, кібернетичних та кримінальних інструментів. У праці 2007 р. він прогнозував, що майбутні конфлікти відзначатимуться синхронним використанням різних способів ведення боротьби, а зосередження на окремих типах загроз створюватиме передумови для стратегічних прорахунків¹⁶. Таке бачення відображало поступове розширення простору протистояння, у якому інформаційний і психологічний вплив дедалі тісніше поєднувався з іншими засобами досягнення політичних та воєнних цілей.

У наступні десятиліття зросло значення боротьби за інтерпретацію подій. Теорія стратегічних наративів розвинула цей напрям, звернувши увагу на здатність політичних акторів формувати уявлення про міжнародну систему, власну роль у ній та перебіг конкретних подій¹⁷. У міжнародному протистоянні це посилює значення конкуренції між різними способами пояснення конфліктів, визначення їх причин, відповідальності сторін і меж легітимного застосування сили. Інформаційний вплив дедалі більше спрямовувався на формування рамок, через які аудиторії сприймали й оцінювали політичні та воєнні події.

Упродовж 2010-х рр. у дослідженнях міжнародного протистояння значного поширення набуло поняття «сірої зони». Воно використовувалося для характеристики суперництва нижче порогу відкритої війни, заснованого на навмисному використанні неоднозначності та уникненні дій, здатних спричинити

¹⁴ Vasara A. Theory of Reflexive Control: Origins, Evolution and Application in the Framework of Contemporary Russian Military Strategy. Helsinki: National Defence University, 2020. P. 10. URL: https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/176978/Vasara_FDS22_Theory%20of%20Reflexive%20Control%20%28web%29-1.pdf

¹⁵ Thomas T.L. Russian Military Thought: Concepts and Elements. McLean, VA: The MITRE Corporation, 2019. P. 2. URL: <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/Hot-Spots/docs/Russia/Mitre-Thomas.pdf>

¹⁶ Hoffman F.G. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. P. 7-8. URL: https://potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf

¹⁷ Roselle L., Miskimmon A., O'Loughlin B. Strategic Narrative: A New Means to Understand Soft Power. *Media, War & Conflict*. 2014. Vol. 7, No. 1. P. 70-71. DOI: 10.1177/1750635213516696

масштабну ескалацію або пряме військове зіткнення. Практика такого суперництва мала значно тривалішу історію, проте на початку 21 ст. розширилися його організаційні форми та можливості застосування¹⁸. У межах «сірої зони» інформаційний вплив дедалі частіше поєднувався з економічним примусом, кіберопераціями та політичною дестабілізацією в комплекс взаємопов'язаних заходів¹⁹.

Поступове концептуальне виокремлення когнітивного компонента простежується в американських доктринальних документах. В американському доктринальному документі з інформаційних операцій 2014 р. інформаційне середовище визначалося як сукупність людей, організацій і систем, які здійснюють збір, обробку, поширення або використання інформації. У його структурі виокремлювалися фізичний, інформаційний та когнітивний виміри. Останній охоплював переконання, цінності, мотивації, емоції, упередження, ідентичності та ідеологічні установки, безпосередньо пов'язані з процесами сприйняття й ухвалення рішень²⁰. Закріплення такого підходу в доктринальних документах засвідчувало поступовий перехід від розуміння інформації переважно як ресурсу та середовища протидії до системнішого врахування особливостей її сприйняття людиною.

Поширення соціальних мереж у 2000-х – 2010-х рр. започаткувало новий етап цієї еволюції. На відміну від телевізійної моделі комунікації, цифрові платформи перетворили значну частину аудиторії на учасників створення та поширення інформації. Алгоритмічні системи рекомендацій, рекламні механізми та накопичення даних про поведінку користувачів створили можливості для сегментації аудиторії і персоналізації повідомлень. Інформаційні кампанії поступово отримали інструменти оперативного оцінювання реакцій користувачів, коригування змісту повідомлень та їх спрямування на окремі соціальні групи. У доктринальних документах США інформаційні операції вже розглядалися з урахуванням взаємозв'язку інформаційного середовища, цільових аудиторій та процесів ухвалення рішень²¹.

Еволюція когнітивного виміру міжнародного протистояння особливо виразно простежується на прикладі криз і воєн 2010-х – першої половини 2020-х рр., в яких інформаційні та психологічні інструменти дедалі тісніше поєднувалися з політичними й воєнними діями. Одним із таких прикладів стала анексія Криму росією у 2014 р., яку супроводжували інтенсивні інформаційні операції та кібератаки. Дослідники підкреслювали складність точного вимірювання результативності інформаційного впливу, оскільки його важко відокремити від інших політичних,

¹⁸ Jordan J. International Competition Below the Threshold of War: Toward a Theory of Gray Zone Conflict. *Journal of Strategic Security*. 2020. Vol. 14, No. 1. P. 1–3. DOI: 10.5038/1944-0472.14.1.1836

¹⁹ Pettyjohn S.L., Wasser B. Competing in the Gray Zone: Russian Tactics and Western Responses. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2019. P. iii–iv. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2700/RR2791/RAND_RR2791.pdf

²⁰ Joint Chiefs of Staff. Information Operations (Joint Publication 3–13). Washington, DC: Joint Chiefs of Staff, 2014. P. ix–x, 18–19. URL: https://informationsecurity.info/wp-content/uploads/2021/04/jp3_13.pdf

²¹ Ibid. P. ix; 17.

соціальних і безпекових чинників. Разом із тим російські інформаційні спроможності безпосередньо впливали на перебіг подій, формуючи середовище невизначеності та ускладнюючи оцінювання ситуації²². Мережевий характер поширення повідомлень посилював поляризацію аудиторій, тоді як короткі та гнучкі наративи могли оперативно адаптуватися до різних цільових груп²³.

Кримський випадок продемонстрував модель протистояння, за якої силові дії супроводжувалися формуванням потрібної інтерпретації подій і створенням інформаційної невизначеності. Згодом подібні практики були концептуалізовані дослідниками RAND у моделі «пожежного шланга брехні», характерними рисами якої стали значний обсяг повідомлень, використання багатьох каналів поширення та слабка прив'язаність до фактичної достовірності. Ефективність такого впливу частково пояснювалася схильністю аудиторій сприймати інформацію, що узгоджується з уже сформованими переконаннями та упередженнями²⁴.

Пандемія COVID-19 у 2020–2021 рр. засвідчила поширення подібних практик за межі традиційного воєнного середовища. Глобальна криза створила сприятливі умови для інформаційних маніпуляцій, спрямованих на послаблення довіри до державних інституцій та експертного знання. У дослідженні RAND зафіксовано використання пов'язаними з росією та КНР акторами конспірологічних версій щодо походження вірусу й інших інформаційних повідомлень для реалізації ширших зовнішньополітичних цілей. При цьому російські та китайські кампанії мали відмінні стратегічні завдання – від дестабілізаційного впливу на США до захисту міжнародної репутації КНР²⁵. Аналітики CEPA також відзначали зміну тактик і наративів російських та китайських інформаційних операцій у період пандемії та розглядали їх як довгострокову проблему безпеки²⁶. На рівні інституцій Європейського Союзу поширення недостовірної інформації навколо COVID-19 характеризувалося як «інфодемія», наслідки якої виходили за межі сфери охорони здоров'я та торкалися економічного відновлення й суспільної довіри²⁷.

²² Jaitner M., Mattsson P.A. Russian Information Warfare of 2014. *Architectures in Cyberspace*: Proceedings of the 7th International Conference on Cyber Conflict. Tallinn, 2015. P. 40. URL: <https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/Art-03-Russian-Information-Warfare-of-2014.pdf>

²³ Ibid. P. 47–49.

²⁴ Paul C., Matthews M. The Russian “Firehose of Falsehood” Propaganda Model: Why It Might Work and Options to Counter It. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2016. P. 6. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE100/PE198/RAND_PE198.pdf

²⁵ Matthews M., Migacheva K., Brown R.A. Superspreaders of Malign and Subversive Information on COVID-19: Russian and Chinese Efforts Targeting the United States. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2021. P. 2, 8. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR100/RR112-11/RAND_RR112-11.pdf

²⁶ Lucas E., Morris J., Rebegea C. Information Bedlam: Russian and Chinese Information Operations During the Covid-19 Pandemic. Washington, DC: Center for European Policy Analysis (CEPA), 2021. URL: <https://cepa.org/comprehensive-reports/information-bedlam-russian-and-chinese-information-operations-during-the-covid-19-pandemic/>

²⁷ European Court of Auditors. Disinformation Affecting the EU: Tackled but Not Tamed. Special Report No. 09/2021. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021. URL: <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/disinformation-9-2021/en/>

У 2020-х рр. цей напрям отримав подальший розвиток у концептуальних документах НАТО, де когнітивна перевага пов'язується зі здатністю краще за противника розуміти операційне середовище, власні можливості та наміри опонента у співвідношенні з політичними цілями. Конкуренція розглядається як безперервний процес, що охоплює широкий спектр інструментів державної влади, а розвиток технологій і зростання ролі недержавних акторів змінюють способи ведення протиборства²⁸. У матеріалах Союзного командування НАТО з питань трансформації поняття когнітивної війни вже використовується для позначення боротьби за когнітивну перевагу, у якій людська свідомість стає об'єктом цілеспрямованого впливу²⁹.

Повномасштабна війна росії проти України, розпочата 24 лютого 2022 р., стала наступним етапом розвитку когнітивного протистояння. Поряд із традиційними інформаційними кампаніями почали застосовуватися технології синтетичного контенту. У березні 2022 р. було поширено фальшиве відеозвернення, у якому Президент України нібито закликав українських військових скласти зброю. Технічна недосконалість дипфейку не усувала потенційної небезпеки самого способу впливу: синтетичний аудіовізуальний матеріал мав імітувати достовірне повідомлення глави держави й створити тимчасову невизначеність щодо позиції українського керівництва. Після появи відео його оперативно спростували через офіційні канали, а цифрові платформи почали видаляти відповідний матеріал³⁰. Цей випадок продемонстрував, що розвиток технологій синтетичного контенту зробив швидкість верифікації й офіційного реагування важливою складовою протидії когнітивному впливу.

На початку 2020-х рр. наступним технологічним етапом стало поширення генеративного штучного інтелекту. Автоматизація створення текстових і візуальних матеріалів зменшила ресурсні витрати на виробництво значних обсягів контенту та розширила можливості його адаптації до різних аудиторій. У дослідженнях когнітивної війни зверталася увага на ризики використання дипфейків, цифрових аватарів та інформаційного перевантаження, здатних ускладнювати перевірку достовірності повідомлень і використовувати когнітивні упередження під час ухвалення рішень³¹.

Практичне використання цих можливостей простежується в російських інформаційних кампаніях першої половини 2020-х рр. У дослідженні Центру передового досвіду НАТО зі стратегічних комунікацій 2024 р. зафіксовано

²⁸ NATO Allied Command Transformation. NATO Warfighting Capstone Concept (NWCC). Norfolk, VA: Allied Command Transformation, 2023. P. 2, 12. URL: <https://act.nato.int/wp-content/uploads/2023/06/NWCC-Glossy-18-MAY.pdf>

²⁹ NATO Allied Command Transformation. Cognitive Warfare. URL: <https://act.nato.int/activities/cognitive-warfare/>

³⁰ Holroyd M., Olorunselu F. Deepfake Zelenskyy Surrender Video Is the First 'Intentionally Used' in Ukraine War. Euronews, 16 March 2022. URL: <https://www.euronews.com/my-europe/2022/03/16/deepfake-zelenskyy-surrender-video-is-the-first-intentionally-used-in-ukraine-war>

³¹ du Cluzel F. Cognitive Warfare. Norfolk, VA: Innovation Hub, Allied Command Transformation, 2020. P. 6-8. URL: https://innovationhub-act.org/wp-content/uploads/2023/12/20210122_CW-Final.pdf

застосування координованих мереж акаунтів, автоматизованого поширення посилань та матеріалів, створених за допомогою генеративного штучного інтелекту. Великі мовні моделі використовувалися для продукування інформаційного шуму, поширення політичного контенту та імітації дискусій на суспільно чутливі теми, тоді як автоматизація взаємодії між мережами акаунтів давала змогу збільшувати охоплення без пропорційного зростання витрат³². Ці практики відображають завершальний на сьогодні етап тривалої трансформації інформаційного впливу: від масового поширення стандартизованих повідомлень через традиційні медіа до автоматизованої, масштабованої та дедалі більш персоналізованої роботи з цифровими аудиторіями.

Іншим напрямом стало використання цифрового інформаційного середовища для впливу на політичні процеси демократичних держав. Дослідження китайського когнітивного впливу на Тайвані показують значення негативних емоцій – страху, обурення та недовіри – для зміни політичного сприйняття й установок аудиторії. Поширення неправдивої інформації в соціальних мережах взаємодіє з уже сформованими політичними упередженнями, а пересилання повідомлень між користувачами може додатково підвищувати рівень довіри до контенту³³. Дослідження RAND також засвідчило, що китайські дезінформаційні кампанії в соціальних медіа та спроби впливу на політичні процеси Тайваню спиралися на раніше сформовані практики й особливості інформаційного середовища по обидва боки Тайванської протоки³⁴.

Накопичення таких практик поступово зумовило інституційну реакцію демократичних держав та міжнародних організацій. У 2024 р. Європейський Союз ухвалив Акт про штучний інтелект, який передбачає вимоги прозорості щодо окремих видів синтетичного контенту, зокрема дипфейків³⁵. Ці норми стали однією зі спроб пристосувати регуляторні механізми до технологічних змін, що розширили можливості створення переконливих цифрових підробок. Того ж року ОЕСР запропонувала підхід до забезпечення інформаційної цілісності, що охоплює прозорість і підзвітність учасників інформаційного середовища, зміцнення суспільної стійкості та розвиток відповідних інституційних механізмів³⁶.

³² NATO Strategic Communications Centre of Excellence. Hijacking Reality: The Increased Role of Generative AI in Russian Propaganda. Virtual Manipulation Brief. Issue 1. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence, 2024. P. 2-3. URL:

https://stratcomcoe.org/publications/download/VM_210x2975_FINAL_DIGITAL_PDF.pdf

³³ Hung T.-C., Hung T.-W. How China's Cognitive Warfare Works: A Frontline Perspective of Taiwan's Anti-Disinformation Wars. *Journal of Global Security Studies*. 2022. Vol. 7, Issue 4. P. 11. DOI: 10.1093/jogss/ogaco16

³⁴ Harold S.W., Beauchamp-Mustafaga N., Hornung J.W. Chinese Disinformation Efforts on Social Media. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2021. P. 50, 78. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR43733.html

³⁵ European Union. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*. 2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>

³⁶ OECD. Facts not Fakes: Tackling Disinformation, Strengthening Information Integrity. Paris: OECD Publishing, 2024. P. 4. DOI: 10.1787/d909ff7a-en

До середини 2020-х рр. цифрові платформи остаточно перестали виконувати функцію лише нейтральних каналів передавання інформації. Алгоритмічний відбір контенту, доступ до даних про поведінку користувачів і можливість автоматизованого поширення повідомлень перетворили їх на важливий елемент середовища когнітивного протистояння. Історична послідовність від інформаційних операцій під час анексії Криму до використання синтетичного контенту, алгоритмічних систем та інституційного регулювання у першій половині 2020-х рр. засвідчує поступове ускладнення як технологій когнітивного впливу, так і механізмів протидії їм.

Поширення когнітивних операцій у першій чверті 21 ст. поступово вплинуло і на уявлення про межі міжнародного протистояння. Значна частина таких дій здійснюється нижче порогу відкритого застосування сили, що ускладнює їх однозначну кваліфікацію та вироблення колективної відповіді. Складною залишається й проблема атрибуції: навіть за наявності ознак координованого впливу встановлення його джерела та доведення відповідальності конкретного державного актора часто потребує тривалого збору доказів. Унаслідок цього когнітивний вплив став одним із характерних інструментів суперництва у «сірій зоні», де політичний ефект може досягатися без безпосереднього переходу до збройної агресії.

Інституційне усвідомлення цієї трансформації простежується у документах Європейського Союзу. У 2023 р. Європейська служба зовнішніх дій визначила іноземне інформаційне маніпулювання та втручання (Foreign Information Manipulation and Interference, FIMI) як переважно незаборонену законом діяльність, що становить загрозу для політичних процесів, процедур і цінностей демократичних суспільств. До її характерних ознак було віднесено навмисність, координацію та можливість залучення державних структур, недержавних суб'єктів і мереж посередників³⁷. Поява такого понятійного апарату відображала перехід від аналізу окремих неправдивих повідомлень до вивчення організованої поведінки, мереж поширення та механізмів впливу на інформаційне середовище.

Зміни відбувалися і в осмисленні меж між війною, підривною діяльністю та іншими формами міждержавного суперництва. Ще на початку 2010-х рр. Т. Рід звертав увагу на те, що значна частина кібероперацій за своїм характером ближча до шпигунства, саботажу та підривної діяльності, ніж до війни у класичному розумінні³⁸. Подальший розвиток цифрового протистояння посилив цю невизначеність, оскільки інформаційні, кібернетичні та когнітивні засоби дедалі частіше застосовувалися комплексно й без формального переходу до стану війни.

У концептуальних матеріалах НАТО початку 2020-х рр. окрему увагу було

³⁷ Strategic Communications, Task Forces and Information Analysis (STRAT.2) Data Team. 1st EEAS Report on Foreign Information Manipulation and Interference Threats: Towards a Framework for Networked Defence. Brussels: European External Action Service, February 2023. P. 4. URL: <https://euvsdisinfo.eu/uploads/2023/02/EEAS-ThreatReport-February2023-02.pdf>

³⁸ Rid T. Cyber War Will Not Take Place. *Journal of Strategic Studies*. 2012. Vol. 35, No. 1. P. 5. DOI: 10.1080/01402390.2011.608939

приділено ризикам, пов'язаним із підривом довіри та складністю встановлення джерела впливу. Наголошувалося, що дії, спрямовані на послаблення довіри, можуть потребувати значно менших ресурсів, ніж фізичні атаки на критичну інфраструктуру, тоді як труднощі атрибуції збільшують ризик помилкових оцінок та ескалації³⁹. У концептуальному документі НАТО 2023 р. відповіддю на ці зміни стало закріплення поняття когнітивної переваги, пов'язаної зі швидкістю розуміння ситуації, якістю ухвалення рішень та здатністю створювати для противника стратегічні дилеми⁴⁰. Таким чином, до першої половини 2020-х рр. когнітивний вимір був уже не лише предметом теоретичних дискусій, а й отримав інституційне відображення в доктринальних і концептуальних документах провідних міжнародних структур.

Висновки. Від завершення холодної війни до першої чверті 21 ст. когнітивний вимір міжнародного протистояння пройшов кілька взаємопов'язаних етапів розвитку. У 1990-х рр. зростання ролі глобальних медіа та прискорення інформаційних потоків посилили вплив публічного сприйняття на перебіг міжнародних криз і процеси ухвалення рішень. У 2000-х – 2010-х рр. поширення гібридних форм боротьби, концепцій «сірої зони», стратегічних наративів та цифрових платформ розширило можливості поєднання інформаційного, психологічного, політичного й кібернетичного впливу. У першій половині 2020-х рр. розвиток генеративного штучного інтелекту, синтетичного контенту та автоматизованих мереж започаткував новий етап, пов'язаний із масштабуванням і персоналізацією когнітивного впливу.

Проведений аналіз засвідчує, що ця еволюція полягала у поступовому переході від використання інформації переважно як засобу супроводу політичних і воєнних дій до системного впливу на сприйняття, судження, довіру та процеси ухвалення рішень. Історичні приклади анексії Криму, інформаційного протистояння під час пандемії COVID-19, повномасштабної війни росії проти України та впливу на політичні процеси Тайваню демонструють зростання технологічної складності й масштабів таких практик. Закріплення понять когнітивної війни, когнітивної переваги та FIMI у документах НАТО та Європейського Союзу стало наслідком тривалої трансформації міжнародного інформаційного середовища. На кінець першої чверті 21 ст. когнітивний вимір сформувався як окремий і стійкий компонент міжнародного протистояння, тісно пов'язаний із розвитком цифрових технологій та зміною способів політичного і воєнного суперництва.

³⁹ du Cluzel F. Cognitive Warfare. Norfolk, VA: Innovation Hub, Allied Command Transformation, 2020. P. 7. URL: https://innovationhub-act.org/wp-content/uploads/2023/12/20210122_CW-Final.pdf

⁴⁰ NATO Allied Command Transformation. NATO Warfighting Capstone Concept (NWCC). Norfolk, VA: Allied Command Transformation, 2023. P. 12, 14. URL: <https://act.nato.int/wp-content/uploads/2023/06/NWCC-Glossy-18-MAY.pdf>

REFERENCES

- Du Cluzel, F. (2020). Cognitive Warfare. Norfolk, VA: Innovation Hub, Allied Command Transformation. Retrieved from https://innovationhub-act.org/wp-content/uploads/2023/12/20210122_CW-Final.pdf [in English].
- European Court of Auditors (2021). Disinformation Affecting the EU: Tackled but Not Tamed. Special Report No. 09/2021. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from <https://op.europa.eu/webpub/eca/special-reports/disinformation-9-2021/en/> [in English].
- European Union (2024). Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj> [in English].
- Gilboa, E. (2005). The CNN Effect: The Search for a Communication Theory of International Relations. *Political Communication*, 22 (1), 27-44. <https://doi.org/10.1080/10584600590908429> [in English].
- Harold, S.W., Beauchamp-Mustafaga, N. & Hornung, J.W. (2021). Chinese Disinformation Efforts on Social Media. Santa Monica, CA: RAND Corporation. Retrieved from https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR43733.html [in English].
- Hoffman, F.G. (2007). Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies. Retrieved from https://potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf [in English].
- Holroyd, M. & Olorunselu, F. (2022). Deepfake Zelenskyy Surrender Video Is the First “Intentionally Used” in Ukraine War. *Euronews*, 16 March. Retrieved from <https://www.euronews.com/my-europe/2022/03/16/deepfake-zelenskyy-surrender-video-is-the-first-intentionally-used-in-ukraine-war> [in English].
- Hung, T.-C. & Hung, T.-W. (2022). How China’s Cognitive Warfare Works: A Frontline Perspective of Taiwan’s Anti-Disinformation Wars. *Journal of Global Security Studies*, 7(4), P.1-18. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/jogss/ogaco16> [in English].
- Jaitner, M. & Mattsson, P.A. (2015). Russian Information Warfare of 2014. Architectures in Cyberspace: Proceedings of the 7th International Conference on Cyber Conflict, 39-52. Retrieved from <https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/Art-03-Russian-Information-Warfare-of-2014.pdf> [in English].
- Joint Chiefs of Staff (2014). Information Operations (Joint Publication 3-13). Washington, DC: Joint Chiefs of Staff. Retrieved from https://informationsecurity.info/wp-content/uploads/2021/04/jp3_13.pdf [in English].
- Jordan, J. (2020). International Competition Below the Threshold of War: Toward a Theory of Gray Zone Conflict. *Journal of Strategic Security*, 14 (1), 1-24. <https://doi.org/10.5038/1944-0472.14.1.1836> [in English].
- Kaldor, M. (2013). In Defence of New Wars. Stability: International Journal of Security and Development, 2 (1), Article 4. <https://doi.org/10.5334/sta.at> [in English].
- Lucas, E., Morris, J. & Rebegea, C. (2021). Information Bedlam: Russian and Chinese Information Operations During the Covid-19 Pandemic. Washington, DC: Center for European Policy Analysis. Retrieved from <https://cepa.org/comprehensive-reports/information-bedlam-russian-and-chinese-information-operations-during-the-covid-19-pandemic/> [in English].
- Matthews, M., Migacheva, K. & Brown, R.A. (2021). Superspreaders of Malign and Subversive Information on COVID-19: Russian and Chinese Efforts Targeting the United States. Santa Monica, CA: RAND Corporation. Retrieved from https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR4100/RR4112-11/RAND_RR4112-11.pdf [in English].
- Mattis, P. (2018). China’s “Three Warfares” in Perspective. *War on the Rocks*, 30 January. Retrieved from <https://warontherocks.com/2018/01/chinas-three-warfares-perspective/> [in English].
- NATO Allied Command Transformation (2023). NATO Warfighting Capstone Concept (NWCC). Norfolk, VA: Allied Command Transformation. Retrieved from <https://act.nato.int/wp-content/uploads/2023/06/NWCC-Glossy-18-MAY.pdf> [in English].
- NATO Allied Command Transformation. Cognitive Warfare. Retrieved from <https://act.nato.int/activities/cognitive-warfare/> [in English].
- NATO Strategic Communications Centre of Excellence (2024). Hijacking Reality: The Increased Role of

- Generative AI in Russian Propaganda. Virtual Manipulation Brief, 1. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence. Retrieved from https://stratcomcoe.org/publications/download/VM_210x2975_FINAL_DIGITAL_PDF.pdf [in English].
- OECD (2024). Facts not Fakes: Tackling Disinformation, Strengthening Information Integrity. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/d909ff7a-en> [in English].
- Paul, C. & Matthews, M. (2016). The Russian “Firehose of Falsehood” Propaganda Model: Why It Might Work and Options to Counter It. Santa Monica, CA: RAND Corporation. Retrieved from https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE100/PE108/RAND_PE108.pdf [in English].
- Pettyjohn, S.L. & Wasser, B. (2019). Competing in the Gray Zone: Russian Tactics and Western Responses. Santa Monica, CA: RAND Corporation. Retrieved from https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2700/RR2791/RAND_RR2791.pdf [in English].
- Rid, T. (2012). Cyber War Will Not Take Place. *Journal of Strategic Studies*, 35 (1), 5–32. <https://doi.org/10.1080/01402390.2011.608939> [in English].
- Robinson, P. (1999). The CNN Effect: Can the News Media Drive Foreign Policy? *Review of International Studies*, 25 (2), 301–309. <https://doi.org/10.1017/S0260210599003010> [in English].
- Roselle, L., Miskimmon, A. & O’Loughlin, B. (2014). Strategic Narrative: A New Means to Understand Soft Power. *Media, War & Conflict*, 7 (1), 70–84. <https://doi.org/10.1177/1750635213516696> [in English].
- Smith, R. (2006). The Utility of Force: The Art of War in the Modern World. London: Penguin Books. 448 p. Retrieved from https://archive.org/details/isbn_9780141020440 [in English].
- Strategic Communications, Task Forces and Information Analysis (STRAT.2) Data Team (2023). 1st EEAS Report on Foreign Information Manipulation and Interference Threats: Towards a Framework for Networked Defence. Brussels: European External Action Service. Retrieved from <https://euvsdisinfo.eu/uploads/2023/02/EEAS-ThreatReport-February2023-02.pdf> [in English].
- Thomas, T.L. (2019). Russian Military Thought: Concepts and Elements. McLean, VA: The MITRE Corporation. Retrieved from <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/Hot-Spots/docs/Russia/Mitre-Thomas.pdf> [in English].
- Vasara, A. (2020). Theory of Reflexive Control: Origins, Evolution and Application in the Framework of Contemporary Russian Military Strategy. Helsinki: National Defence University. Retrieved from https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/176978/Vasara_FDS22_Theory%20of%20Reflexive%20Control%20%28web%29-1.pdf [in English].

Отримано 24.08.2026

Отримано в доопрацьованому вигляді 29.08.2026

Прийнято до друку 31.08.2026

Submitted 24.08.2026

Received in revised form 29.08.2026

Accepted for publication 31.08.2026